

Az iszlám és a korai globalizáció: a modern pénzrendszer kezdetei

Balázs Judit*

Abstract   **Early globalization and the emergence of the elements of Islamic banking system.** If we follow the forming processes of world economy it is unavoidable to find a link between the prevailing religion and economy. The question is how great the impact of the religion was on economy. Did the ruling religion play a role in the process during which certain societies and economies became the most developed in a century or even throughout centuries and did it contributed to their decline? Does religion have any role in the rise and fall of great powers? The present study is trying to find an answer to these questions in the case of Islam by analyzing the proliferation of the Islam, the belief of Islam, the premature Islamic capitalism, and early globalism. The early appearance of elements of Islamic banking system, the forerunner of the modern Western banking system, is analysed in details. In the 13th century, the Arab-Islamic world was an economic and military power. This age witnessed an early religious globalization, preceded by an economic globalization. Why was this model not able to maintain its leading position in the world? What was the role of Islam in that? Why did capitalism succeed in the Christian world, whereas its seeds had appeared in the Islamic world centuries before. The Islamic system that has evolved to the 12th–13th centuries essentially stopped developing up until the 20th century. While the ancient culture was reborn in Europe in the classical spirit of Athens and the Roman *res publica*, the societies of the Islamic world become stagnant. The presentation will be concluded and summarized by a critical analysis.

Keywords   proliferation of Islam, early globalization, banking

Mottó:

*az Iszlám „Al-Islam hua dîn wa daula,”
azaz vallás és állam egyszerre.*

Hihetetlen lendülettel¹ növekszik a globális pénzügyi rendszer belül jelenleg még kis hányadot képviselő iszlám bankrendszer.² Ez a fejlődés azonban túlmutat a pénzügyi

---

* Nyugat-Magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar
Email: balazsj@ktk.nyme.hu

¹A Moody's hitelminősítő 2011-ben publikált elemzése szerint a zömmel arab országokból irányított pénzügyintézetek forgalma meghaladhatja az ezermilliárd dolláros határt, és további évi 20 százalékos növekedés prognosztizálható. Ez a növekedés különösen kiugrónak minősíthető, miután a klasszikus kapitalista bankrendszer bővülése ennél lassúbbnak ígérkezik.

szektor keretein³ és a fejlődés nem csak Európát, hanem a különböző vallások képviselőit világméretben nemcsak elgondolkoztatja, hanem bizonyos mértékben választást elé is állítja.

A téma kutatásához érdemes a történelembe visszatekinteni, megkeresni azokat a gyökereket, ahonnan az iszlám, mint vallás eredeztethető, és azon belül a megtalálni azokat a kiindulópontokat, amiből a mai iszlám bankrendszer kiteljesedett.

Az iszlám egyike a Földközi tenger medencéjében létrejött három világvallásnak, amelyek a világ összes többi vallásával szemben egy típust alkotnak, ugyanis mindegyikük önmagát és az őt megelőző(ke)t kinyilatkoztatott vallásnak tartja. A muszlimok szerint az iszlám szent könyve, a Korán tartalmazza Allah kinyilatkoztatását, mégpedig szó szerint.⁴

A Koránban található kinyilatkoztatás alapján véve a muszlim közösségnek adott előírásokat, törvényeket tartalmazza. Az iszlám vallásának középpontjában, miként a zsidó vallásában is, a törvény áll. Ennek következtében ez a két vallás strukturális azonosságot mutat, s ez egyaránt elválasztja mindkettőt a kereszténységtől, amelynek középpontjában az áldozat és megváltás, Isten és ember ezen alapuló kapcsolata és egy ezt taglaló teológia található.

Jóllehet a Korán eredendően nem tartalmazott előírást az élet egészére. Mohamed élete, tevékenysége azonban isteni inspirációkra hivatkozva adta meg a hiányzó válaszokat a lét különleges helyzeteire, sőt rendelkezett a megvalósításra vonatkozóan is. Halála után a közösség, az umma⁵ összegyűjtötte Mohamed viselkedésére, mondásaira vonatkozó tudnivalókat, azaz a hadízt,⁶ ami a prófétai hagyományt, arabul a szunnát tartalmazza. Nem világosan értékelhető helyzetben, ahol a Korán nem adott eligazítást, a hadiszban megtestesülő szunna volt a jogforrás. Az iszlámban ezért a vallástudósok egyszersmind jogtudósok is.

A keresztény valláshoz viszonyítva sokkal pragmatikusabb, gyakorlatiasabb világnézet nem csupán a vallási tanokban, hanem az élet szinte minden területén meg-

² Az iszlám vallásnak megfelelő banki megoldások iránt hatalmas kereslet mutatkozik. Jelenleg 1,3 milliárd muszlim él a Földön, akik mind potenciális ügyfélnek számítanak. Az iszlám bankárkodás keretében kezelt összegek mennyisége becslések szerint 700 és 1000 milliárd dollár körül jár, 2013-ra pedig további 1100 milliárd dollárnak „kell” majd helyet találni.

³ Földünk minden ötödik lakója muzulmán. Ennek a mintegy 1,3 milliárd embernek csak az utóbbi években kezdtek a pénzügyi intézmények a vallási szabályokat is figyelembevevő termékeket és szolgáltatásokat kínálni. Manapság azonban gomba módra szaporodnak az ún. iszlám alapok és befektetési lehetőségek, hiszen a piac óriási. Ráadásul a korlátozások betartásával is marad éppen elég mozgástér.

⁴ Goldziher (1881), 101–102; Nagel (1983) és (1994) 13–35.

⁵ Muszlim nemzet vagy vallásos közösség.

⁶ A hadisz, amelyek főként a vallási, de akár egyéb, például történeti tárgykörből véve, eleinte szóban, majd lejegyezve adták tovább a muszlimok. A hadisz minden esetben egy, a régi muszlim közösségben érvényben lévő hagyományt örökít meg (*szunna*). A hadiszok Mohameddel, a próféta cselekedeteivel és mondásaival kapcsolatos rövid történetek, anekdoták, melyeket azok hagyományoztak tovább, akik személyesen ismerték őt. A hadisz-gyűjtemények az iszlám terjedésének első időszakában jelentős számúak voltak, és úgy terjedtek, hogy minden történet esetében megjelölték a tovább hagyományozó(k) nevét (*isznád, szilszila, mam*). A későbbi időszakban egyes tudósok rendszereztek a korábban összegyűjtött hadiszokat, és hat jelentős, perza tudós által szerkesztett gyűjtemény alakult ki. Al-Bukhari (megh. 870) egymaga mintegy 60.000 hadízt tanulmányozott át, és közülük kb. 7000-t talált hitelesnek. Az al-Muszlim nevű tudós (megh. 875) gyűjteménye is fontos a muszlimok számára, szinte a Koránnal egyenértékű a jelentősége. Természetesen a muszlimok mindig hangsúlyozták, hogy a hadiszok nem isteni kinyilatkoztatások, hanem prófétikus (Mohamednek tulajdonítható), ezért emberi mondások és tettek leírásai. Mindez, a hadiszokkal kapcsolatos információ a szunniták véleményét tükrözi. A síiták azonban nem így gondolkodnak, a hadisz kifejezés helyett az *ahbárt* (kijelentések, információk) használják. Tagadják az előbb említett hat könyv érvényességét, és kialakították a saját gyűjteményeiket, melyeket a „három Mohamed” állított össze, négy könyvben: Muhammad b. Ja'qub al-Kulayni (megh. 939), Muhammad b. 'Alí al-Bábújja (megh. 991) és Muhammad b. al-Haszan at-Tuszi (megh. 1067). Forrás: Kéri (2007).

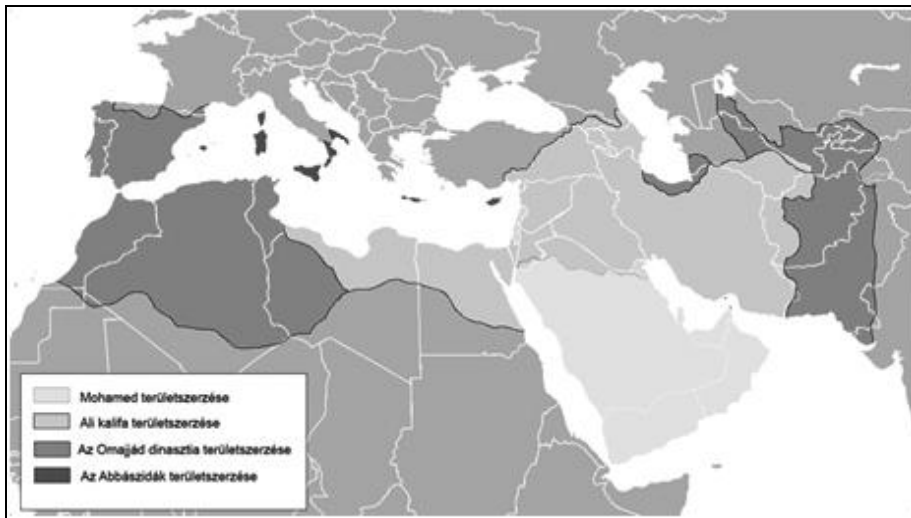
nyilvánult. Nem véletlen, hogy az arab világ az iszlám megjelenését követően, hozzávetőlegesen a VII-XIII század között nemcsak az akkori világ vezető hatalma volt, hanem a tudomány számos ágában alapvető felfedezésekkel, értékekkel gazdagította a középkori civilizációt.

Az Iszlám és a korai globalizáció

A világvallások közül az Iszlám a legfiatalabb, megalapításának évét 622-re teszik. A vallásalapító Mohamed halálát követően az Iszlám égisze alatt hatalmas területeket hódítottak meg.

Kialakulása; felfelé ívelés időszaka IX–X. századig tartott. A hódítások a VII. századtól indultak, a közép-ázsiai és afrikai területeket erőszakkal, hódítások útján szerezték meg. Távol-Keleten egészen más a helyzet: békésen, a távolsági kereskedelem révén terjed el az iszlám; megőrizve, építve a preiszlám kultúrákra és hagyományokra. Az iszlámra ekkor nagyfokú rugalmasság volt jellemző: az újat, amit talált, szervesen magába építette.⁷ Alig telt el száz év és már közvetve vagy közvetlenül Iszlám uralom alatt állott Afrika és Ázsia valamennyi Földközi tengerrel határos országa (a még Bizánchoz tartozó területek kivételével). Tovább nyugaton a Pireneusi-félsziget egy része és egy ideig Szicília, keleten Perzsia az indiai Szindh tartomány; az Iszlám csaknem Turkmenisztánig és Kína határáig nyomult előre.⁸

1. ábra. Az iszlám hódítások a VII–VIII. században

Forrás: <http://upload.wikimedia.org>

Ez a gyors hódítás azért volt lehetséges, mert a szomszéd államok elkorhadtak, elaggtak és az arabok ifjonti erői már maguktól is egy nagy népvándorlásban megnyilvánuló robbanásra készültek. A Próféta vallása ugyanakkor a szükségszerű egysélt elvet és az ideológiai felépítményt szolgáltatva. A korai globalizáció megjelenése

⁷ Rostoványi (é.n.).

⁸ A területek meghódítása nem járt mindenütt a teljes lakosság áttérítésével, rendszerint csak a felső réteg hódolt be az Iszlámnak. A nem áttértek viszont fejadót fizettek, így nem telt el hosszú idő és érdemesnek látszott az Iszlámhoz kötődni. Bár nem volt ritka az erőszakos térítés sem.

valójában az Iszlám a kereszténységtől eltérő elterjedésében rejlik: *a vallási globalizmus megelőzte a gazdasági globalizálódást.*

Sayyid Mawdudi, pakisztáni hittudós az Iszlám globalizáló szerepét még erkölcsi magaslatokba is emeli, kihangsúlyozza, a vallás etikai-társadalomalkotó jelentőségét, és így fogalmaz: „az Iszlám olyan társadalmi rendszert ajánl az egész emberiség számára, amelyik a hiten, az erkölcsön alapul és nyitva áll minden nép számára. Az Iszlám végső célja egy olyan globális állam, amelyben nincsenek faji vagy nemzeti előítéletek. Ez a globális rendszer mindenki számára egyenlő jogokat és lehetőségeket biztosít.”⁹

A muszlim uralkodók a leigázott területeken magas fejlettségű vallásokkal, kultúrákkal találkoztak, melyet összehasonlíthattak a sajátjukkal. De befolyásuk alól sem vonhatták ki magukat, hiszen számos esetben helyi magas rangú hivatalnokok még nem tértek át az Iszlámra. Ezért elkerülhetetlen volt, hogy a hellenisztikus civilizáció valamint a zoroasztrikus és indiai vallás lényeges elemei megtalálják az utat muszlimok életébe és gondolkodásába. „Az Iszlám és a nyugati szellemteremtő szintéziséből olyan muszlim filozófia és misztika született, amely rövid idő alatt olyan magas színvonalat ért el, hogy a Nyugat teljesítményét – különösen a európai középkor természetlen századaiban – hamarosan maga mögött hagyta.”¹⁰

A globalizáció legkorábbi formái az Iszlám aranykorára nyúlnak vissza, mikor az ismeretek, a kereskedelem és a gazdaság, az addig egymástól elzárt régiók az Iszlám Birodalomban integrálódtak, az Iszlám hitű felfedezők, tengerészek, tudósok, kereskedők és utazók révén.

A korai globalizáció gazdasági formáit az iszlám kereskedők hozták létre, a különféle növények, és természeti technikák és a mezőgazdaság „gépesítésének” elterjesztésével. Megteremtve ezzel a „növényi globalizációt.”

Mindez magával hozta a terméshozamok növekedését, messzemenő változásokat a gazdaságban, a népszaporulatban és a városok növekedésében.

Óhatatlanul vetődik fel a kérdés, mi tette a középkori Iszlám világot lényegesen fejlettebbé, mint a korabeli Európát? Mindenekelőtt egy sor olyan műszaki találmány, ami a mai napig használatos, a középkorban fejlesztett ki?

Al Dzsazari, a mérnöki tudomány atyjának nevéhez fűződik egy sor találmány, mint a vízi erő ipari méretű alkalmazása, a szélenergia hasznosítása, a gőzerő kiaknázása, és a fosszilis energiahordozók, mint a petróleum felhasználása. Az első vízimalmok a VII. században létesültek, míg a IX. században széles körben elterjedtek továbbí forradalmi újítások. Muzulmán mérnökök számos olyan műveletet tettek ipari méretűvé, amit az ókorban még kézi erővel végeztek.

A XVIII. századi európai ipari forradalmat valójában egy ezt megelőző középkori iszlám ipari forradalom tette lehetővé.

A mezőgazdaság átalakulása az „iszlám agrokulturális forradalom” számos iparág illetve technológia fejlődését segítette elő, mint: az asztronómiai műszerek kifejlesztése, a kerámiagyártás, a vegyipar, a desztillálási módszerek, az üvegyártás, a papírgyártás, az illatszergyártás, a gyógyszerkészítés, hajóépítés, textilszövés, az ásványok bányászata stb. Az első üzemek is ezekben az iparágakban létesültek. Ezek a technológiai ismeretek a késő középkori Európába is eljutottak, főként a XII. századi latin fordítások révén.

⁹ Mawdudi 1967, 24. o.

¹⁰ Glasenapp 1963, 386. o.

A korai Iszlám kapitalizmus

A kapitalizmus, mint szabadpiacon alapuló rendszer, a kalifátus korára nyúlik vissza, ahol a piacgazdaság kifejlődött, és a szabad kereskedelem első formái már a VIII. és a XII–XIII. század között létrejöttek.

A korai kalifátus idején egy fajta „előkapitalizmusról”, szabad piacgazdaságról beszélhetünk: sajátos, korai piacgazdaságról, kereskedő kapitalizmusról, iszlám kapitalizmusról. Az Iszlám világában az erőteljes monetáris kapitalizmus alapját már a korai kiépített bankrendszer és a stabil és értékes fizetőeszköz, a dinár képezte. Új üzleti technikák és formák fejlődtek ki, társaságok, partneri kapcsolatok alakultak, amelyek a gazdaságot és a kereskedelmet szervezték.

Máig használatos üzleti formák jelentek meg, mint a *hitellevél* (a hitelkártya egy korai formája), a pénzre beváltható *csekk*, az *üzleti szerződések*. Ismertté vált a *nemzetközi piac* fogalma.¹¹

Banki kifejezések születtek: mint a *profit*, a *veszteség*, a *tőke*, a *tőkemozgás*, a *tröszt*, a *bankár*, a *pénzváltó*, a *kettős könyvelés*. A *szerződés*, a *váltó*, a távolsági kereskedelemben alkalmazható partnerség fogalma.

További fogalmak: *tartozás*, *könyvelő*, *vagyonkezelő*, *elzálogosítás*, *átruházás*, *tőkeakkumuláció*, *takarékbetét*, *kölcsön*, *letét*, *ügynökség*. A korai kapitalizmusnak ezek a formái aztán a középkori Európába adaptálódtak a XIII. században. A bankrendszer főként a kereskedelemben volt hatásos, hiszen lehetővé tette a nehézkes pénzforgalom nélküli kereskedelmet.

Az Iszlám tanítása a gazdaság működéséről és az egyén kötelességéről

A Korán egy sor olyan dogmát tartalmaz, mely a gazdasági életet szabályozza. Alapvetően *nem ismeri el a változásokat*, és nem ahhoz alakította a gazdaság működésének alapelveit. Az Iszlám hitvilága ugyanis abból indul ki, hogy a *nem dogmatikus* cselekedetek alapvetően megzavarhatják az Iszlám alapokon nyugvó gazdaság rendszerét, megbonthatják az igazságosság elvén alapuló gazdasági tevékenységek sokaságát. Az iszlám alapján álló rendszer lehetővé teszi, hogy az ellenséges versengést olyan együttműködő rendszerrel váltja fel, amelyben az emberek segítik egymást. Ennek értelmében az „*umma wahida*”, vagyis a muszlimok egységes közösségének Koráni eszméje átsugárzik az államhatárokon. Ezzel valójában az Iszlám - a dogma szintjén – gátolja a *piaci rugalmasságot*.

Az Iszlám ugyanakkor szabályozza az egyén kötelességét is, miszerint magántulajdon és a magán vállalkozás az Iszlám hitű emberek alapvető joga, de csakis a *morális határokon* belül. Az igazságosság a legalapvetőbb parancs, amelyet az Iszlám hirdet. Alaptételként fogalmazza meg, hogy az ember életének fenntartására munkával keresi meg a szükséges anyagi alapot, ami kötelessége, de nagyszerű erénye is ugyanakkor. Az Iszlám hitűnek önfenntartónak kell lennie. Egy munkaképes személy bünt követ el, ha valaki mástól függ anyagilag, ez szociális megbélyegzés és hálátlanság az emberiség iránt. Az Iszlám mindenféle pénzkeresési formát elismer, ha az nem helytelen, az Iszlám alapelveivel összhangban valósul meg, vagy nem bűn útján történik.

¹¹ A cikk terjedelmi keretei nem engedik a részletes kibontását a nagyon figyelemreméltó közgazdasági elméleteknek. Korabeli elméleti közgazdasági teóriákban ugyanis már megjelenik a munkaérték elmélet csirája, mintegy előfutárát képezve az angol polgári közgazdaságtannak, Adam Smith téziseinek.

Továbbiakban, alapelveként fogalmazza meg, hogy amit az egyén létrehoz, vagy megkeres tisztességes munkával, az az ő vagyona, amire sem az állam, sem más nem tarthat igényt. Csupán kötelességeit kell betartani a társadalommal szemben, és bizonyos adókat kell fizetnie az államnak. Ha ezt megteszi, akkor minden jogát védi az állam, és bátran, biztonságosan vállalkozhat.

A Korán így fogalmaz: „Ha a munkaadó nem fizeti meg a jogos fizetést, vagy le akar vonni belőle, vagy habozik megadni azt, akkor büntetendő dolgot követ el, Isten törvénye szerint [...] a becsületes kereskedelmen Isten áldása van, [...] a végső döntés Allah kezében van. Ez az igazságos, egyenes üzlet útját mutatja az embereknek. A csalók jövője a mocsok, ítéletük szörnyű lesz.”¹²

Az Iszlám nem arról szól, hogy pénzt takarítsunk meg

Az Iszlám alapelveiben a gazdaság működését nem matematikai szám adatok, piaci igények, termelési kapacitások alapján képzelel el, hanem szerinte az erkölcsi normák az irányadók. Az Iszlám jogelvek alapján a pénz egyszerűen egy eszköz, amivel a dolgok értékét mérjük, de önmagában állva nincs értéke. Ez alapján pénz előállítás tisztán pénzből tiltottnak minősül.

Hívő muszlim számára csak a „halal”,¹³ vagyis egyedül a saria¹⁴ alapján álló, tiszta üzlet az elfogadható. Az Iszlám szabályrendszere nem válik szét világi és vallási szférára. A becsületes munka, Isten szolgálata. Ugyanakkor ezen elvek ellen vétők „megbüntetését” is az istenre bízza, azaz a túlvilági elszámoltatás részévé teszi. Vagyis az Iszlám tanítása ellen vétőket nem szankcionálja a földi létben.

A Koránra hivatkozva a saria így fogalmaz: „minden vagyon Allahé, és akik kamatot fizetnek, vagy szednek, azok háborúban állnak Istennel és Mohameddel.”¹⁵ Helyette viszont, a saria szabályainak megfelelő befektetéseket eszközöl, amelyek hozamait megosztja a betéttulajdonosokkal.¹⁶

Konkréten a befektetésekre vonatkozóan a saria öt alapelvet fogalmaz meg:

- (1) nem foglalhatnak magukban kamatfizetést,
- (2) az ügyletben meg kell jelennie a jótékonyági adakozásnak, azaz a vallásos adónak,¹⁷

¹² Abdulati 1995.

¹³ Törvényes, engedélyezett.

¹⁴ Isteni törvény az iszlámban. Az eredeti arab szónak többféle latin betűs átírata használatos, így előfordul sari’a alakban is.

¹⁵ Idézi: Major 2004.

¹⁶ A kamatszédési tilalom eredetére vonatkozóan tudjuk, hogy a korai vallások a közel- és távol-keleti közösségek és társadalmak azon fejlődési szakaszában gyökereznek, amikor a gazdasági aktivitásra alapvetően a *cserekereskedelem volt jellemző*. A *kölcsön intézménye* is létezett, ugyanis ha valaki egy adott időszakban kevesebbet tudott termelni, kevesebbel rendelkezett, de feltételezhető volt, hogy a jövőben pótolni tudja a hiányt, ezért kölcsönvett bizonyos javakat és azokat később visszaszolgáltatta. Ennek a *kölcsönnek nem volt kamata*, hiszen a kölcsönvett árut, terményt ugyanabban a formában adta vissza, tehát nem okozott veszteséget a kölcsönadónak. Nos, mivel ha a kölcsönvevő nem tudta megadni kölcsönét, adósrabszolgává vált - ez az ókori társadalmakban elég komoly garanciát jelentett a kölcsönadó kockázatának a kezelésére. Ugyanakkor a társadalomban súlyosan elterjedt az adósrabszolgáság intézménye, és ez ellen lépett fel Mohamed, az Iszlám megalapítója. A vallások tehát ezen az *egyszerű közgazdasági megfontoláson* alapulva vetették el először teljesen a kamatszédést, majd később annak túlzott mértékét, az uzsorát.

¹⁷ Az iszlám 5 alapelvének egyike a jótékonyosság gyakorlása. Ramadan idején a tehetősebbek a napi bőjt végén megvendégelik a szegényeket, egész utcahossznyi asztalokat terítettek, ahol bárki rászoruló helyet foglalhat. De ezen túlmenően jövedelemmel rendelkező hívek számára kötelező a rendszeres összegek juttatása a mecseteknek és az így befolyt pénzből tartják el a mecsetek a szegényeiket

- (3) az üzlet nem irányulhat az iszlám értékrendjével szembenálló termék vagy szolgáltatás előállítására,
- (4) tilos az amúgy elkerülhető kockázatok vállalása, kerülni kell a spekulatív ügyleteket, és végül,
- (5) az üzlet tagjainak kölcsönösen vállalniuk kell, hogy biztosítják egymást a károk és veszteségek ellen.

A fentiek értelmében világossá válik, hogy az iszlám típusú gazdaságfilozófia sarkalatos pontja a bankrendszer vallási elvekkel összhangban történő működtetése.

A VII-XIII század között az iszlám világbirodalom a világ katonai-gazdasági hatalmát jelentette. Óhatatlanul vetődik fel a kérdés, hogy mi okozta a XIV. századtól kezdődő stagnálását, majd hanyatlását. Ez a virágzó tudomány-gazdaság keretei között kialakult korai kapitalizmus miért nem tudott túllépni a kezdeti szakaszon, és miért tevődött át Nyugatra egy olyan gazdasági növekedés, mely kitermelte a kapitalizmus életképes formáit, olyannyira, hogy évszázadokon keresztül a világfejlődés centrumába került. És itt találjuk meg a kapcsolatot a gazdasági felemelkedés vagy hanyatlás és a vallás között.¹⁸

Az Iszlám tanítása szerint a gazdasági kapcsolatok rendszere az igazságosságra alapul. Megkérdezzük, hogy alakulhattak a ki éppen az Iszlám világban a végletesen polarizált társadalmak? A választ a Korán 57. 5–7 szurájában találjuk, ami szerint: „*a világon minden Istené, aki kiosztja tulajdonát szolgálói között, és rájuk bizza azt*” Egy más helyen azonban a fentiekkel ellentétben így fogalmaz: *Egyforma lehetőség áll rendelkezésükre és szabadon vállalkozhatnak is.*

Mi okozhatta a korai virágzó kapitalizmus megrekedését, a fejlett pénzügyi és bankrendszer stagnálását? Azét a bankrendszerét, ami a ipari forradalomhoz hasonlóan a fejlett nyugati bank- és pénzügyi rendszer előfutárának tekinthető? A válasz két területen keresendő. Egyrészt, az arab világ az Oszmán Birodalom¹⁹ fennhatósága alá került, másrészt a piaci rugalmasság ellen ható dogmatikus iszlám rendszerben keresendő.

„Az iszlámban kifejlődött kapitalizmus sehol sem lépte át a korai kapitalizmus küszöbét: nem alakult ki a piacgazdaság és a többlettermelés. Az, hogy az áttörést éppen Nyugat hajtja végre, azzal magyarázható, hogy a kálvinizmus pozitíven értékeli a pénzgazdálkodást. A fejlődő kapitalizmus számára különösen hasznos a puritán változata, mely a szüntelen egyéni munka szigorú és módszeres és aszketikus művelésének híve [...] a középkori szerzetesi aszkézist mindennapi termelőmunkában gyümölcsöztette.”²⁰

Az Iszlám rendszerének fejlődése már a XII–XIII. századra lényegében leállt. Míg Európában újjászületett a klasszikus antik kultúra, Athén és a római res publica szelleme, addig az Iszlám világában a társadalom megmerevedett.

Ha a Korán a gazdaságra, a gazdaság működési elveire vonatkozó szuráit elemezzük és összevetjük a valósággal nem kevés ellentmondásra figyelhetünk fel. Részletesebb analízis azonban sok esetben magyarázatot szolgáltat, vagy legalább is segít megérteni egy másfajta gondolkodást, más típusú eszmerendszerre alapuló logikát. Mindez azonban nem oldja fel azokat az ellentmondásokat, ami a dogma és a valóság között tátong.

¹⁸ A vallás és a gazdasági növekedés, ill. stagnálás közötti összefüggések elemzésével foglalkozott a Sopronbánfalva Pálos-Karmelita Kolostorban *Világvallások a társadalomtudományok tükrében* címmel megrendezett tudományos konferencia 2011. október 22–23-án. A szerző ott elhangzott előadásának gondolatainak egy részét foglalja össze a fenti megállapítások során.

¹⁹ Az erre vonatkozó részletes elemzést lásd: Balázs 2007a.

²⁰ Leeuwen 1993, 51–52. o.

Talán túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a nyugati világban a pénzrendszer irányítja a gazdaságot, szabja meg a társadalmi mozgások keretét. Ezzel szemben az iszlám világban máig is a hadsereg és a bürokrácia irányítja a muzulmán államokat. Így aztán hiába is volt évszázadokon keresztül a nyugat-európainál jóval magasabb a mezőgazdaság, az ipar, a kereskedelem, a tudomány, az irodalom és a művészetek színvonala, az autonóm város és polgára mégsem jelent meg.

A korabeli európai szintet messze meghaladó tudományos eredmények, jól kiépített gazdaság és azon belül a kiemelkedően szervezett kereskedelem és a pénzügyi világ ellenére az Iszlám régiók hatalmas városai nem önálló gazdasági tevékenységüknek köszönhetően, hanem a mindenkori uralkodók hatalmi központjaként virágoztak fel, lakóik a katonák és hivatalnokok kiszolgálásból éltek. A kereskedők, bankárok, iparosok minden vagyonuk ellenére is kiszolgáltatottak maradtak a fegyveres erőkkel szemben, az egyén csakis a közösség tagjaként számíthatott védelemre.

Ilyen közösségnek megmaradtak a család, a „klán”, a törzs, és a legmagasabb szinten pedig maga az umma, az igazhívő muzulmánok közössége, ami akkor is állandó, ha az uralkodók és dinasztiák sorra váltják egymást a hatalomért folytatott állandó küzdelemben.

Hivatkozások

- Abdulati, Hammudah (1995): *Fókuszban az iszlám*. International Islamic Publishing House, Riyadh.
- Balázs Judit (2007a): *Gazdaság az Oszmán Birodalomban*. Sopron, Lövér Print.
- Balázs Judit (2007b): A gazdasági biztonságról. In Deák Péter (szerk.) *Biztonságpolitikai kézikönyv*. Budapest, Osiris Kiadó. 200–218.
- Balázs Judit (2009): Gazdasági biztonság az iszlám társadalmakban. In: *Szakmai Szemle. A Katonai Biztonsági Hivatal Tudományos Tanácsának kiadványa*. 2009/1. pp. 81–100.
- Balázs Judit: (2011) az Iszlám bankrendszer tanulságok a neoliberális pénzpolitika számára. *Valóság* 1. szám. pp. 1–11.
- Botos Katalin–Botos József (2008): A világvallások gazdasági tanítása, a globális piacgazdaság és a karitás. *IAS* IV/1, 43–52.
- Glaserapp Helmuth von: (1963) *Az öt világvallás*. Eugen Diederichs Verlag Düsseldorf.
- Goldziher Ignác (1881): *Az iszlám*. Budapest.
- Kéri Katalin (szerk) (2007): Kislexikon a középkori muszlim civilizáció tanulmányozásához. [<http://nostromo.pte.hu/~carry/>]
- Leeuwen Arend van (1993): *A kereszténység a világtörténelemben*. Pannonhalma, Bencés Kiadó.
- Major Nóra (2004): Az Iszlám Bankok titka. *Hetek*. 2004/12/23. [http://hetek.hu/uzlet/200412/az_iszlam_bankok_titka/]
- Mawdudi, Sayyid Abul A'la (1967): *Nationalism and India*. Pathankot, Maktaba-i-Jamaat-i-Islami.
- Nagel, T. (1983): *Der Koran*, München.
- Nagel, T. (1994): *Geschichte der islamischen Theologie, Von Mohammed bis zur Gegenwart*. München.
- Rostoványi Zsolt (é.n.): Az iszlám civilizáció története. Terebess Ázsia Lexikon. [<http://terebeess.hu/keletkultinfo/lexikon/tikfa.html>]
- Simai Mihály: Az egyházak és a XXI. század szociális kihívásai. In: *Nemzetközi Fejlesztési Együttműködés a XXI. században*. ENSZ Akadémia 2004/2005.